GAVRILOV, A., 2017, „Delimitări și precizări terminologice. Polifonie. Eteromundaneitate. Cuvânt-Voce”. În *Philologhia* nr. 1-2, Institutul de Filologie Română, Chișinău, p. 10-28.
PALLADI, T., 2017, „Vederea spre oricând sau dedeasupra și dedesubtul punctului” În *Ion Vatamanu scriitor al existenței*, Detectiv literar: București, p. 169-174.
POPA, G., 2013, „Poezia orfică”. În *Revista Română* nr 2, Astra Despărțământul Mihail Kogâlniceanu, Iași, p. 11-13.
SAMSON, M., 2015, „Melopoetica – limbajul poetic și muzical”. În *Transilvania* nr.3-4, Astra, Sibiu,
p. 147-152.
SOCHIRCĂ, L., 2014, *Dicționar de motive, teme și simboluri literare*. Farmec- Lux, Chișinău.

SAGA EMIGRANTULUI DIN EST REFLECTATĂ ÎN LITERATURA ROMÂNĂ ACTUALĂ

Felicia CENUȘA
Institutul de Filologie Română „Bogdan - Petriceicu Hașdeu”,
Muzeul Național de Literatură „Mihail Kogălniceanu”,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *In the present study, we refer to the phenomenon of migration reflected in the current Romanian literature and to its impact on the individual. To prove this claim, the authors do not use rigorous statistics or scholarly analyzes, but relate short episodes in the lives of people who have reached the point of despair. The texts are a literary x-ray of the post-communist period and the wandering of the individual through transition.*
Cuvinte-cheie. *Migrație, individ, identitate, literatură, tranzitie*

Schimbările pe scară largă care s-au produs în republicile postsovietice în anii ‘90 ai secolului XX, au provocat suferințe și distrugeri enorme nu doar la nivel economic, dar și la nivel de conștiință a individului. Ieșit dintr-o lungă umilire totalitară, isterizat de o libertate pe care nu știe s-o utilizeze, individul „năvălește dezorientat, în toate direcțiile”[Paler, 2017:20]. Urmare a acestor provocări, s-a produs o maximă agresiune față de stabilitatea tradițională, catalizată anterior de natură, de familie și tradiție. Individul a căutat insistent soluții de răspuns la presiunile centrifuge ale schimbărilor fie adaptându-se acestora, fie depunând eforturi pentru a deveni independent economic. Alteori a luat calea pribegiei, cum s-a întâmplat nu o dată în narațiunile de inspirație biblică, în căutarea unui loc mai bun. Negăsindu-și rostul în propria țară, „forța de aspirație a străinătății” este văzută de emigrantul din Est ca o „posibilitate de realizare în viață” [Muler, 2017, p. 193], o alegere forțată a câmpului de luptă pentru supraviețuire, și rareori o trambulină spre carieră, descoperind că indiferența lumii libere poate fi la fel de crudă ca acea pe care a detestat-o în propria țară. Ajuns în străinătate, este nevoit să treacă prin încercări umilitoare, să-și vadă invalidate experiența, iluziile, să facă munci pe care, acasă, le-ar fi considerat inferioare. Stigmatizat de cele mai multe ori, el trebuie să reacționeze prin strategii identitare care combină „revoltă și conformare, instrumentalism și retragere în sine”, rămânând, până la urmă, „sfâșiat” între lumi diferite, ba chiar opuse.(Dubar, 2003:179) În plan sufletesc, acomodarea se dovedește a fi un proces mult mai anevoios, rareori dus până la capăt. Cei care au reușit totuși să se integreze în țara de adopție sunt acei care și-au tăiat legăturile cu trecutul, luându-și, practic, viața de la capăt. Ceilalți însă au ajuns să fie niște „ființe ambigue”[Paler, 2017:17)

Tema migrației continuă să rămână în vizorul presei și literaturii din Basarabia după mai bine de 20 de ani de la declanșarea fenomenului emigrării masive a populației băștinașe. Abordarea temei respective de către unii dintre scriitorii basarabeni a suscitat interesul publicului cititor (care, în mare parte, se regăsește în scrierile ce abordează tematica respectivă), dar și pe cel al criticii literare.

Încă o dovadă a faptului că textul literar poate spune mult mai multe decât rafturi întregi de volume cu tentă științifică.

Fenomenul migrației (al emigrației, mai exact) îl vedem reflectat astăzi şi într-o serie de romane apărute în ultimii douăzeci de ani şi în Republica Moldova: *Totentanz sau Viața unei Nopți (Jurnalul Menajerei)* de Claudia Partole, *Un an în paradis* şi *Kinderland* de Liliana Corobca, *Puzzle sau De ce copacii sunt galbeni de Iurie Bojoncă* ş.a., în piese de teatru precum *Oameni ai nimănui* de Dumitru Crudu, *În container* de Constantin Cheianu, *Avant de mourir* de Val Butnaru ş.a.– nişte radiografii literare ale perioadei postcomuniste, ale mentalităților acesteia și a vieții de captiv a basarabeanului emigrant, dar și în jurnale, epistole sau volume de mărturii scrise de conaționalii basarabeni emigrați în Europa, precum *Testamentul necitit. Scrisorile unei mame plecate la muncă în Occident* de Lilia Bicec-Zanardelli sau *Femeile emigrante povestesc* de Tatiana Safaler, în care se relatează despre exodul populaţiei din Republica Moldova spre Italia din anii 1998-2006, ş.a., mărturii care pot servi drept surse de informare şi documentare pentru eventuale creaţii artistice.

„A fost un drum lung! Un drum al disperării", mărturisește naratoarea din romanul *Totentanz sau Viața unei Nopți (Jurnalul Menajerei)* de Claudia Partole. „Mi se părea că mă duc alungată de-acasă şi că în ţara mea nu mai încap, nu mai am loc, nu mai trebuiesc nimănui!" „De ce, mă întrebam, de ce a trebuit să mă pornesc în lume? Dar, oare, a fost nevoie? M-a alungat cineva?" „Întâi de toate, am înţeles că nu mai pot să mă descurc (financiar) lângă ai mei! Neputinţa de a înfrunta greutăţile, dar şi disperarea în faţa acestor greutăţi, m-au făcut să aleg drumul străinătăţii. Mai puţin curiozitatea sau dorinţa de a deveni o alta".

Exodul a sărăcit sate, a despărțit familii și a înstrăinat copii.

Subiectul romanului Claudiei Partole *Totentanz sau Viața unei Nopți. (Jurnalul Menajerei)* este unul simplu și începe *ex abrupto*. O emigrantă din Basarabia, o fostă actriță, stă la căpătâiul unei bătrâne italience, Emili, femeia de care avea grijă, care decedează spre seară, și ea e nevoită să aștepte până a doua zi, până când vor veni fiicele bătrânei, timp în care citește din jurnalele și scrisorile prietenelor sale, Ani și Nely, texte care vor fi incluse mai târziu în propriul jurnal, autoarea uzitând de tehnica *jurnalului în jurnal*. Dacă partea a doua a titlului, *Jurnalul menajerei* este ușor explicabilă, atunci partea întâi, *Totentanz,* care se traduce din germană prin *Dans macabru*, ne arată că moartea planează asupra protagonistei, fie că se află în preajma bătrânei defuncte pe care o îngrijea, fie că era în drum spre căutarea unui loc de muncă etc. Ea pare a se întâlni cu moartea, dar reușește să supraviețuiască sau s-o evite.

Întâmplările din roman nu sunt decât *felii* din viața migranților. Romanul se axează pe jurnalul naratoarei, care include, la rândul lui, și o serie de fragmente din jurnalele altor personaje, scenarii epice care reflectă destine, dar și citate şi maxime conexe. Această tehnică a jurnalului simulează coincidenţa cu faptul existenţial, protagonistul jurnalului fiind omul construit şi nicidecum omul concret. Incluse în text, re-memorările sau mărturiile își pierd din autenticitatea genuină transformându-se în ficțiune. Naratoarea ia în vizor o galerie de personaje, dar reliefează portretul migrantului ilegal. Nu oricare, dar anume cel al migrantului disperat, al celui parvenit, al angajatorului lipsit de scrupule, al cămătarului. Mai mult, majoritatea personajelor romanului sunt femei: Emili, bătrâna de care îngrijește protagonista; Nely, o fostă prietenă, medic de profesie în Basarabia, care fusese traficată și care, ajunsă într-o poziție socială infamă și cu un destin incert și angoasant ce au dus-o la o stare de disperare suicidală, își pierde urma; Ani, o altă prietenă, care își curmă zilele din cauza unor neînțelegeri familiale, dar și Țicnita, și ea o emigrantă, care, întorcându-se acasă, își găsește soțul cu o altă femeie locuind în casa și pe banii trimiși de ea din Italia, fapt după care își iese din minți și este dusă la balamuc.

Tema migrației guvernează și univesul romanesc al multor scriitori de peste Prut, precum cel al Florinei Ilis (romanele *Coborârea de pe cruce* şi *Chemarea lui Matei*), al lui Petre Barbu (*Dumnezeu binecuvântează America*), al lui Radu Jorgensen (*Clovnul din lemn de gutui* sau *Se respinge*) ş.a.

În cartea *Clovnul din lemn de gutui*, Radu Jorgensen, scriitor cu experiența emigrării, vorbește despre saga azilantului român în străinătate, mai exact, în Suedia. Pentru a scăpa de libertatea controlată din țară, un scriitor român emigrează înfruntând o serie de probleme atât la plecare, cât și pe

perioada ședерii: „Am închis ochii întrerupând o clipă filmul neorealist care mi se desfășura înaintea lor. Dar ultima imagine, grotescă, ultimul cadru, persistă pe retină, colo sub pleoapa strânsă cu putere. Imaginea călătorilor trenului nostru „de luxe" sărind peste linii, sărind spre marginea triajului undeva ca să bea apă de la o cișmea, să se adape, alergând cu pașapoartele în mână să fie văzuți de forța magică și să fie mai apoi reprimiți în rândul călătorilor trenului „de luxe". După ce hidratarea lor, astâmpărarea setei lor animalice s-ar fi produs. Cu pașaportul într-o mână și cu pantofii cui într-alta sărind peste linii, cu fardul curs peste obraji, pe sub ochi, pe cutele gâtului, doamnele „de luxe" întorcându-se victorioase la trenul „de luxe" cu sticle „de juma" în mâini. Creierul magic le transferase acest ultim impuls, o avertizare-avertisment, ultimul bici pișcase crupele lor tresăltânde peste liniile ferate în triajul ultimei stații din teritoriu." (Jorgensen, 1998, p.14).

Aproape în aceeași tonalitate scrie și Lilia Bicec Zanardelli în romanul epistolar *Testamentul necitit. Scrisorile unei mame plecate la muncă în Occident*: „Adunându-mi puterile, eram gata să merg și să fug, după cum va fi comanda. Blestemam haina de pe mine care se făcea tot mai grea, blestemam cizmele cu tocuri care se cufundau în frunzișul din pădure. Chiar și geanta în care aveam lucrurile strict necesare mi se părea o mare povară. Dar, probabil, greutatea ei era provocată de un bagaj invizibil: arhiplin de aspirații, de visuri, de regrete și gânduri haotice. În acest geamantan invizibil era bine ascuns dorul pentru copiii mei, care, involuntar, se amplifica cu fiecare kilometru de distanță. Acolo mai erau tăinuite dimploma mea, casa unde m-am născut și mormintele părinților. Acest bagaj mă apăsa anevoios de aprig. Mi se părea enorm de impunător, iar greutatea și valoarea celor dosite în interiorul lui o cunoșteam doar eu..." (Bicec-Zanardelli, 2009:44). Prin urmare, experiența inevitabil anxioasă a plecării de acasă, plus sentimentul de vinovăție față de familie și copii, conduc la trumatizarea psihologică a personajului și la acutizarea crizelor sale interioare.

Și dramaturgul basarabean Val Butnaru, în piesa *Avant de mourir*, prezintă drama tulburătoare a artistului azilant dezrădăcinat și momentele tulburătoare prin care trec cei nevoiți să emigreze.

Personajele piesei sunt Ovidiu și Magdalena. Ovidiu părăsise satul natal, Mugurele, de „paisprezece ani", pe când „se apropia de 50", luând calea străinătății pentru a câștiga un ban pentru familie. În încercarea de a supraviețui, ajunge la capătul puterilor, reușind de fiecare dată să supravieţuiască. El este „prototipul sutelor de mii de basarabeni ce traversează de atâţia ani întunecatul tunel al interminabilei tranziţii din neunde spre nicăieri."(Zaharia, 2015). Amintind cumva de Ivan Ilici al lui Tolstoi, Ovidiu se află la ora bilanţurilor vieţii trăite ca un continuu rateu, motiv pentru care decide să-şi curme viața, dar şi aici clachează.

Magdalena e la începutul carierei de artist, în căutarea idealurilor, plină de speranţe, dar rămâne să fie marcată de disperarea condiţiei de emigrant. Entuziasmul său idealist trece prin probe dure, iar încercarea de a supraviețui în țara de adopție este presărată cu o serie de deziluzii însoţite de întrebarea „La ce bun să supravieţuieşti aici, printre străini?".

Acţiunea se desfăşoară la Paris, orașul care adăpostește milioane de oameni veniți din toată lumea. Ovidiu, ajuns aici, după alte munci făcute în Europa, se declară instructor de dans și își deschide la subsolul unei clădiri un salon de dans, căruia îi face publicitate în ziarele pariziene. Unul dintre candidații dornici de a lua lecții de la el este Magdalena, o actriță venită din Basarabia în „oraşul visurilor deşarte şi al îndrăgostiţilor leşinaţi", iar tangoul lui Pantazi, alias Georges Boulanger, pe care urmează să-l execute, ilustrează drama acestor oameni fără ţară. Textul piesei este populat de aceste două personaje care se completează reciproc în acest „tangou de adio", dansat înainte de moarte, de unde și titlul piesei.

Fiica lui Ovidiu, Liliana, lăsată acum paisprezece ani acasă în Mugurele cu maică-sa, moare în neștire la Paris. Într-una din discuții Ovidiu, tulburat, o întreabă pe Magda, prietena Lilianei: „Dar ce căuta ea (Liliana –n.n.) la Paris?", la care Magda-i răspunde: „Ceea ce caută toate fetele noastre în parisurile împuțite. [...] De când ai plecat, n-ai mai dat nicio veste. Îmi vorbea întruna de dumneata. Și într-o bună zi, am plecat împreună - să te căutăm. Acum doi ani, a fost înjunghiată într-un cartier la periferia Parisului. N-avea acte, n-avea identitate." „Dar care-i vina mea?"- întreabă Ovidiu, Magda îi reproșează: „Vina? Care-i vina ta, mă întrebi? Ticăloșilor, ați plecat cu toții! Mugurelele-s pustii, ca după război! Ați plecat fără să priviți înapoi! Și noi? Și noi cui ne-ați lăsat? La noi cine s-a

gândit?[…] Cum te vei descurca? Unde vei găsi bani? Ai să-ți vinzi și pe cel de-al doilea rinichi? Ce a mai rămas de vânzare? Ficatul? Inima? Ochii?”„Am să-mi găsesc de lucru!- spune Ovidiu, - sunt muzicant! Și pictor! Am făcut Arhitectura! Pot scrie! Am să mă angajez ca jurnalist!”

Spre finalul piesei, Magda își scoate peruca (este tunsă zero) și îl roagă pe Ovidiu să meargă împreună acasă, „fiindcă orice om trebuie să moară acasă”, nu înainte însă de a dansa pe fundalul melodiei *Avant de mourir* a lui Georges Boulanger. Dansul constituie intriga şi elementul coagulant al piesei. Pare a fi un dans al morții, un *Totentanz* planând permanent asupra pesonajelor.

Tema plecării în străinătate pentru o viață mai bună o întâlnim și în piesa de teatru *În container* a dramaturgului basarabean Constantin Cheianu, în care trei moldoveni – Viorel, Sergiu și Igor - aflați la Bruxeles, un oraș de tranzit de unde urmează să-și continue drumul, îşi povestesc despre tentativele de a fugi din țară şi a ajunge în Occident, considerat un fel de Eldorado pentru mulți azilanți, dar care, de fapt, e spațiul care îi respinge, piesa fiind o mărturie cutremurătoare despre migrația ilegală a basarabenilor în Occident. Mai mult, „piesa se bazează în totalitate pe situații reale, care i-au fost povestite autorului de către martorii oculari ori participanții acestora”, ne atenționează Constantin Cheianu încă din primele pagini ale cărții. (Cheianu, 2007:5)

Personajele sunt niște „Odisei sau Telemahi ai epocii postcomuniste” (Crețu, 2014) care parcurg un traseu inițiatic, unul al umilinței, presărat cu interogatorii și cedări morale în încercarea de a traversa granițele. Întru realizarea visului de a ajunge în Europa, ei sunt gată să fie prinşi de roata de rezervă a vreunui tir, legați sub vreo remorcă, sau închiși ermetic în vreun container respirând printr-un furtun improvizat. În cazuri mai rare, își pot cumpăra la prețuri exagerate, pașapoarte false, doar ca să treacă hotarul. Dacă părinţii lor trăiau permanent spaima de autorităţile sovietice care pe mulți i-au deportat prin kazahstane sau siberii, ei trăiesc cu frica de autorităţile europene, care îi pot prinde, amenda și deporta acasă. „Eu am început să mă rog lui Dumnezeu numai aici, în Europa, acasă nu prea aveam nevoie de Dumnezeu”, mărturisește Viorel. În Biblie, se zice că, umblând prin lume, ai șansa de a-l întâlni pe Dumnezeu și asta nu din necesitatea sufletului, ci din frica de pericole de la care Dumnezeu te salvează.” Deşi par nişte hoți (așa se prezintă unul dintre personaje), care își fură banii și paşapoartele unul altuia, iar legislaţia europeană îi plasează direct în rândul infractorilor, aceştia sunt niște „oameni ai nimănui”, respinși atât de țara de origini, cât și de cea de adopție.

În ultima parte, granițele dintre realitate și ficțiune se estompează, iar piesa se mută din registrul documentarului în cel al parabolei.

Igor, unul dintre personaje, deposedat de bani de unul dintre camarazii săi, urmează să treacă granița într-un container închis ermetic având posibilitatea să respire doar printr-un furtun improvizat. Tabloul amintește de biblicul Iona, închis în burta imensă a unei balene. Personajul încearcă să se încurajeze rechemându-și trecutul, viața sa dinaintea intrării în containerul-balenă, monologând. Monologul personajului pare a fi și al scriitorului care înțelege însingurarea individului în societate, aflat mereu într-o dilemă: între libertate şi necesitate, între sens și nonsens. Pe lângă asta, monologul joacă un rol de eliberare, un mijloc de a-și tempera frica.

Eu, mama, mi-am amintit de bunica, se destăinuiește fiul. Ea îmi povestea cum au fost ridicați de ruși și duși în vagoane pentru vite în Kazahstan. Zicea că vagonul avea doar o singură ferestruică țesută cu sârmă ghimpată și oamenii se înghesuiau la acea ferestruică să tragă câte o gură de aer curat. Înăuntru era mizerie, că ei acolo își făceau toate nevoile, nu le-au dat voie să iasă din vagon cinci zile. Așa și eu, mă simt că nu îmi ajunge aer, îmi apropii nasul de furtun. […] Moldova noastră este un container. Îl agață cine vrea și îl duce unde poftește. Vrea în Kazahstan – îl duce în Kazahstan. Vrea în Europa, îl duce în Europa…. Mamă, noi suntem niște oameni de container. Oricine ne poate urca și ne poate duce unde dorește. Nici nu trebuie să ne urce, urcăm singuri. […] Noi nu ne putem amesteca cu viaţa lor, zice, noi trăim parcă în nişte containere aici. Noi purtăm containerele noastre peste tot, ca și melcul casa.”

Aflat în „burta” containerului, personajul se prăpădește, nereușind s-o roage pe mama sa, ca în piesa *Iona* lui Marin Sorescu, să-l mai nască o dată, să-i ma idea o șansă: întrucât prima nu i-a prea ieșit. Moartea echivaleaza cu sansa eliberarii totale. Autorul vine să ne demonstreze că nu atât moartea biologică este tragică, cât condițiile reprobabile care au condus spre aceasta. Perso-

najul devine cu adevărat liber numai prin propria-i moarte, sfidand istoria bolnavă a timpului sau, încât nici chiar însuși Dumnezeu nu-l mai poate salva, precum o făcuse în cazul lui Iona.

S-ar putea spune, poate forțând puțin nota, că textele la care ne-am referit constituie o radiografie literară a perioadei postcomuniste și a orbecăielii noastre prin tunelul tranziției. Pentru probarea acestei afirmații, autorii nu folosesc statistici riguroase și nici analize psihologice sau sociologice savante, ci prezintă scurte episoade din viața oamenilor ajunși la limita disperării. Personajele, la rândul lor, deși se deosebesc în mare parte prin modul de gândire, educație și experiență de viață și promovează sisteme de valori diferite, reușesc să „comunice" între ele, întrucât parcurg împreună traseul sinuos al emigrării, chiar dacă mai mult ca victime ale exodului decât ca eroi ai Odiseii.

Bibliografie:

BUTNARU, Val, 2008, *Cum Ecleziastul discută cu proverbele*, Editura Arc, Chișinău.

CHEIANU, Constantin, 2007, *În container*, Editura Cartier, Chișinău.

CREȚU, Bogdan, *Ce înseamnă să fii moldovean?* [online] Disponibil: https://www.ziaruldeiasi.ro/stiri/ce-inseamna-sa-fii-moldovean--74292.html

CRUDU, Dumitru, 2007, *Oameni ai nimănui*, Editura Cartier, Chișinău.

DUBAR, Claude, 2003, *Criza identităților. Interpretarea unei mutații*, Editura Știința, Chișinău.

JORGENSEN, Radu, 1998, *Clovnul din lemn de gutui*, Editura Nemira, București.

MULLER, Herta, 2017, *Regele se-nclină și ucide*. Traducere din germană și note de Alexandru Al.Șaghian, Editura Humanitas, București.

PALER, Octavian, 2017, *Don Quijote în Est*, Editura Polirom, Iași.

ZAHARIA, Viorica, *Val Butnaru și teatrul prezentului*.[online] Disponibil: http://dir.upsc.md:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/908/ZAHARIA_VAL_BUTNARU_SI_TEATRUL_PREZENTULUI.pdf?sequence=1&isAllowed=y

IMAGINARUL LITERAR CA PROIECȚIE A IDENTIFICĂRII IDENTITARE

OZANA-IOANA CIOBANU
Universitatea „Ștefan cel Mare",
Suceava, România

Abstract: *The literary creation of the Romanian writer, Radu Mareș, represents a remodeling of the Eastern European literature, due to the integration of a new vision of Bukovina, at the level of the narrative structures of his novel Când ne vom întoarce, developing the pattern for the identity identification through the mechanisms of magical realism.*

Keywords: *Bukovina, identity, historical perspective, fatality, magical realism*

Proiectând un filon epic ce implică conturarea unei proze omogene, dense, în care periplul textual capătă forma unui joc de identificare identitară, romanul *Când ne vom întoarce*, al scriitorului Radu Mareș, generează o dublă identificare, ce permite regăsirea unor paliere ce converg fie spre spațiul realității palpabile, în care pulsează activ fluxul memoriei, fie spre un univers abscons, cu valențe mitice, în care magicul devine parte constituentă a arealului comun. Complexitatea scrierii sale stă în sondarea materiei omogene și în continuă transformare a sferei culturale bucovinene, integrând la nivel narativ elemente ce țin de latura etnografică și cea a ierarhiilor sociale peste care se așază destinul tragic predestinat personajului principal. Evenimentele narate nu sunt proiectate ca fiind încărcate de un suspans temporar, ci produc stări de reflexie asupra unei dintre cele mai tulburătoare experiențe prin care ființa umană a fost nevoită să treacă: restabilirea identitară.